

Uit de marge

Uit de marge

Kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon

Onder redactie van

LIZET DUYVENDAK en JAN OOSTERHOLT

Hilversum
Literatoren
2018

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Faculteit Cultuur- en Rechtswetenschappen van de Open Universiteit.

ISBN 978 90 8704 741 2

Literatoren is een imprint van Uitgeverij Verloren

© Designpolitie/CPNB (afbeelding omslag)

© 2018 Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederieke Bouten, Utrecht

Typografie: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	9
JANNY BLOEMBERGEN 'Toneelgroep Theater' versus het gemeentebestuur van Ede <i>Een politiek theaterstuk, met regionale diversiteit en lokale identiteit in de hoofdrol</i>	11
GEMMA BLOK Nieuwe Kansen in de zombie-wereld <i>De Televisieserie The Walking Dead als anti-elitaire bestseller</i>	21
PETRA BOUDEWIJN Onbeschrijfelijke prullen? <i>Ideologiekritiek in koloniale middlebrow</i>	29
GILLIS DORLEIJN & SANDRA VAN VOORST Nieuwe griffels, schone meiden <i>Paul Rodenko en de Ooievaars</i>	37
LIZET DUYVENDAK Accrington revisited <i>Leesclubonderzoek en middlebrow</i>	51
EDDO EVINK Derrida, Kafka, en de wet	55
JAN HEIN FURNÉE Kleinburgerlijk vertier <i>De waarde van cultuur in het negentiende-eeuwse Amsterdamse collegie Ons Genoegen</i>	61
DIRK DE GEEST Een dichter wordt een bloemlezer wordt een dichter <i>Herman de Coninck bloemleest Karel Jonckheere</i>	73

RALF GRÜTTEMEIER	
Bestsellers als uitdaging voor de literatuurwetenschap	81
F. Bordewijks Karakter	
MARJOLEIN VAN HERTEN	
Koester de canon	87
Over het lezen van literatuur in het voortgezet onderwijs	
MARY KEMPERINK	
'Lesbos-sur-Seine'	95
Het literaire en medische beeld van de lesbienne (1830-1900)	
BRAM LAMBRECHT	
De kunst van het rouwen	105
Enquist, Knibbe en de waarde van hedendaagse rouwpoëzie	
TED LAROS	
Naar een functionalistische literatuurhistoriografie	113
Sociaalwetenschappelijke methoden als hulpmiddel voor de literatuurgeschiedschrijving	
MARIJKE MEIJER DREES	
Voor 'gewone' lezers	121
De Keur van Nederlandsche Letteren (1827-1829)	
SARAH DE MUL	
Kortfilm Project Deburkanisation	129
Rachida Lamrabet neemt onze gangbare controledrang op de korrel	
JAN OOSTERHOLT	
Jan Willem Hofstra's Engelen van mensen (1952)	133
Religie en homoseksualiteit in een vergeten katholieke probleemroman	
ALEX RUTTEN	
Dame noch vent	141
Agnes Maas-van der Moers strijd tegen de middelmaat	
KOEN RYMENANTS	
Een prijs voor Poespas	149
De eerste bekroning van S. Carmiggelt	

MATHIJS SANDERS & MARIEKE WINKLER	
Paperbacks met pretentie	159
<i>Over de reeks Kartons van uitgeverij Polak & Van Gennep (1961-1968)</i>	
EVERT STAMHUIS	
Coughing and sneezing	173
<i>A fragment of fiction on the case of a certain Charles D. for insult and slander</i>	
TOOS STRENG	
‘Onder de streep’ in Het Vaderland	179
<i>Het feuilleton in een Haags liberaal dagblad (1869-1899)</i>	
JANNEKE VAN DER VEER	
‘Lezen is voor iedereen!’	189
<i>In gesprek met een bourgondische cultuurgenieter: Eppo van Nispen tot Sevenaer</i>	
LEONIEKE VERMEER	
Honger naar echt	197
<i>De populariteit van gedrukte dagboeken in de achttiende en negentiende eeuw</i>	
PIETER VERSTRAETEN	
Na de race	207
<i>Sport en literatuur rond 1900</i>	
LIESBETH VONHÖGEN	
Van makkers en geraas	215
<i>Sinterklaasgedichten tijdens de Tweede Wereldoorlog</i>	
JANNEKE WEIJERMARS	
‘Boven lof en blaem verheven’	223
<i>Prudens van Duyse als bemiddelaar van Maria Doolaeghe</i>	
LEO WESSELS	
Enkele reflecties rond het historisch bewustzijn	231
<i>Het belang van de tweede rang voor de (Nederlandse) historiografie</i>	
Over de auteurs	239

Inleiding

Vertrekpunt voor deze bundel is het onderzoek van Erica van Boven. Op 13 oktober 2018 nam zij afscheid als hoogleraar letterkunde van de Open Universiteit. Zij heeft tijdens haar werkzame leven aan de Rijksuniversiteit Groningen en de Open Universiteit veel studenten en collega's geïnspireerd met haar tomeloze energie, haar enthousiasme en haar kritische blik. Met haar onderzoek zette zij de toon voor veel navolgers. In retrospectief loopt er een volstrekt logische lijn van haar dissertatieonderzoek over 'vrouwenromans' in de literaire kritiek (*Een hoofdstuk apart*) via kanttekeningen bij de literaire canon naar het recente grote project rond publieksliteratuur (*of middlebrow*).

We vroegen aan vakgenoten in binnen- en buitenland om 'een bijdrage te schrijven over het onderscheid hoog/laag, culturele omnivoren, teksten als medium voor ideologieën en plezier in de kunsten', en dat alles 'het liefst aan de hand van een concrete casus'. Ter inspiratie voegden we bij dit verzoek een samenvatting van Erica van Bovens oratie *Het belang van de tweede rang* (2012); bij haar entree als hoogleraar pleitte Van Boven voor een literatuurwetenschap die bestsellers en populaire literatuur niet langer links laat liggen, maar opneemt in haar onderzoeksprogramma. Populariteit en leesplezier vragen juist bij uitstek om aandacht van literatuurwetenschappers. Een veelgelezen boek is een fascinerend onderzoeksobject: het is een fundamenteel bestanddeel van het literaire bedrijf, een medium van discoursen en ideologieën, een drager van waarden en overtuigingen van grote groepen lezers en een middel tot sociale cohesie. En net als de officiële literatuur appelleert ook de populaire literatuur aan esthetische en ethische waarden.

In de afgelopen jaren hebben de receptie-esthetica, cultural studies en de cultuursociologie het idee bestreden dat teksten autonoom zijn. Betekenis en waarden worden toegekend door lezers, onderscheid wordt gemaakt op basis van smaak en die smaak is sociaal bepaald. 'Tweede rang' zijn de boeken waartegen de 'mannen van smaak' zich verzetten. De effectiviteit van dat verzet werd niet alleen bepaald door onderscheidingsvermogen, maar ook door de machtspositie en de belangen van 'smaakbepalende' critici.

Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw zijn het onderscheid tussen eerste en tweede rang en het taboe op 'plezier' minder dominant. In 2000 signaleerde het SCP de 'culturele omnivoor', de alleseter die moeiteloos schakelt tussen hoge en lage cultuur. De alomtegenwoordigheid van deze alleseter betekent niet dat er geen hiërarchie meer bestaat in de cultuur, maar wel dat keuzes er minder dan voorheen door bepaald worden.

29 collega's gaven aan ons verzoek gehoor. De bijdragen vormen op het eerste gezicht een bont geheel – van een fictieve jeremiade van een bij de rechtszaak tegen de negentiende-eeuwse publieksauteur Charles D. betrokken jurist (Stamhuis) tot een interview met een

scheidende directeur van de CPNB (Van der Veer) – maar de stukken hebben zonder uitzondering een link met de onderzoeksinteressen van Erica van Boven. De *middlebrow*-literatuur uit het interbellum is uiteraard vertegenwoordigd via bijdragen over het werk van Jo Manders (Boudewijn), Agnes Maas-van der Moers (Rutten) en, ‘bien étonné ...’, Bordewijk (Grüttemeier), maar de spanning tussen hoge en lage literatuur is ook terug te vinden in veel andere stukken uit deze bundel, variërend van bijdragen over dagboeken (Vermeer), ‘goedkope’ bloemlezingen (Meijer Drees) en vroege dagbladfeuilletons (Streng) uit de negentiende eeuw tot sportverslagen (Verstraeten), Sinterklaasgedichten (Vönhögen) en krantencolumns (Rymenants) uit de twintigste eeuw. De problematisering van hiërarchieën blijft bovendien niet beperkt tot het strikt literaire: ze speelt evenzeer in artikelen over de negentiende-eeuwse kleinburgerlijke muzieksmaak (Furnée), ‘tweede-rangs’ historiografen (Wessels), de visie op modern toneel van naoorlogse gemeentebestuurders uit Ede (Bloembergen) en het publiek van een hedendaagse ‘anti-elitaire’ tv-serie over zombies (Blok). Het schemergebied tussen *high*- en *middlebrow* manifesteert zich in twee thematisch verwante studies over naoorlogse paperbackreeksen: de Ooievaars (Dorleijn & Van Voorst) en de Kartons (Sanders & Winkler). Publieksgerichtheid is tevens aanwezig in de bloemleespraktijk van Herman de Coninck (De Geest) en in de rouwpoëzie van twee dichters, Anna Enquist en Hester Knibbe (Lambrecht). Als vanzelf is de lezer daarmee aangekomen bij het genderperspectief, een leidmotief in Erica van Bovens oeuvre. Het is prominent aanwezig in bijdragen over negentiende-eeuwse literatuurbemiddeling (Weijermars), de smaak van hedendaagse leesclubs (Duyvendak) en de Vlaamse burkadiscussie (De Mul). Het aan het genderdebat gerelateerde discours over seksuele identiteit staat bovendien centraal in stukken over het negentiende-eeuwse beeld van de lesbienne (Kemperink) en de naoorlogse katholieke probleemroman (Oosterholt). De *middlebrow*-discussie kent uiteraard ook een poëtische component: wat mag wel en wat mag niet doorgaan voor literatuur? Een filosofisch (en bij uitstek *highbrow*) antwoord kwam van Derrida in zijn studie over Kafka en de onkenbaarheid van de wet (Evink). Het belang van de vraag naar de definitie van literatuur staat evenzeer centraal in de twee bijdragen over literatuurgeschiedschrijving (Laros) en literatuuronderwijs (Van Herten). De laatste tekst heeft de titel ‘Koester de canon’ meegekregen en bevat een pleidooi voor het leren lezen van juist die teksten die een relatief grote literaire competentie vragen van de middelbare school-leerling. Een wat ironische titel wellicht in een bundel die ‘kanttekeningen bij de cultuurhistorische canon’ wil plaatsen: in bijna alle artikelen wordt hier immers aandacht gevraagd voor veelal veronachtzaamde, marginale en niet-gecanoniseerde cultuurverschijnselen. Anno 2018 kan het echter geen kwaad wanneer de cultuurwetenschapper zich afvraagt hoe onderzoek waarin de spanning tussen hoge en lage cultuur veelal vanuit een metastandpunt wordt onderzocht, zich verhoudt tot cultuuroverdracht.

Wij danken aan het slot van deze inleiding de faculteit C&R van de Open Universiteit voor het mogelijk maken van dit boek. *Uit de marge* is een eerbetoon aan Erica van Boven, maar met het oog op de toekomst hopen we uiteraard ook dat de lezer van deze artikelen gegrepen raakt door het door Erica geïnitieerde onderzoek naar ten onrechte ‘gemarginaliseerde’ cultuurverschijnselen.

‘Toneelgroep Theater’ versus het gemeentebestuur van Ede

Een politiek theaterstuk, met regionale diversiteit en lokale identiteit in de hoofdrol

JANNY BLOEMBERGEN

In november 2017 publiceert de Raad voor Cultuur de verkenning *Cultuur voor stad, land en regio*. De Raad geeft het advies het cultuurbeleid vanuit stedelijke regio's op te zetten. Het tot nu toe gevoerde beleid wordt gekarakteriseerd als te sterk nationaal georiënteerd en te veel gericht op de afzonderlijke culturele instellingen. Dit leidt tot verkokering, het zorgt voor een overdaad aan regels en subsidievoorwaarden, en er is te weinig oog voor regionale diversiteit in aanbod en vraag. Door op het niveau van stedelijke regio's overheden, culturele instellingen en producenten meer samen te laten werken, kan het cultuuraanbod beter afgestemd worden op de verschillende groepen in de samenleving. Op deze wijze kan beter ingespeeld worden op de maatschappelijke veranderingen, die mede het gevolg zijn van migratie, digitalisering en de opkomst van nieuwe cultuurvormen. In het beleid moet meer aandacht zijn voor 'de identiteit en verhalen uit de regio en het lokale klimaat voor de makers en kunstenaars'.¹

Het vertrouwen in de verheffende werking van cultuur

Meer aandacht voor het eigene van en de diversiteit in de regio: soms lijkt de geschiedenis zich te herhalen. Na de Tweede Wereldoorlog werden op meerdere plekken initiatieven ontplooid om het cultuuraanbod in de eigen provincie te versterken. In deze bijdrage wordt het toneel als casus genomen. In 1953 werd 'Toneelgroep Theater' opgericht, waardoor het Oosten van het land over een eigen toneelgezelschap beschikte en niet langer afhankelijk was van het aanbod van de Randstedelijke gezelschappen. Het initiatief was afkomstig van het Arnhemse gemeentebestuur, maar het kon niet op steun van de buurgemeente Ede rekenen. Beide overheden hadden verschillende opvattingen over de rol van de gemeente op het terrein van de cultuur. De stad Arnhem, met als trotse bijnaam 'het Haagje van het Oosten', kon voor de oorlog al bogen op een breed en kwalitatief goed cultureel aanbod. De stad beschikte onder meer over een nieuwe Stadsschouwburg, over het concertgebouw Musis Sacrum en verschillende musea (Van Bommel 2004, p. 291). In Ede, toen nog een plattelandsgemeente liggend op de Biblebelt, verzorgde de ENKA vooral het culturele aanbod in haar

¹ Raad voor de Cultuur, *Cultuur voor stad, land en regio*. Inleiding. <http://toekomst-cultuurbeleid.cultuur.nl/verkenning/cultuurbeleid-voor-stad-land-en-regio> (geraadpleegd 22 februari 2018).

verenigingsgebouw De Reehorst. Overheidsgeld voor het financieren van toneelvoorstellingen stuitte in deze protestants-christelijke gemeente op verzet. Tegelijkertijd had Ede de ambitie om qua bevolking en werkgelegenheid te groeien. In 1962 werd dit verwoord in de doelstelling om voor het jaar 2000 100.000 inwoners te hebben, een verdubbeling ten opzichte van 1945. In 1996 werd dit aantal bereikt, een groei die deels ten koste van Arnhem ging (Bloembergen 2015, p. 72, 79, 242). Waar het Arnhemse gemeentebestuur koos voor versterking van het stedelijke voorzieningenniveau, ging Ede een andere weg.

Van Boven behandelt in haar onderzoek de relatie tussen hoge literatuur en publieksromans. De eerste werd hoog gewaardeerd, maar kende een beperkt publiek, de publieksromans werden daarentegen stuk gelezen. Schouwburgdirecties kenden (en kennen) een soortgelijk probleem. De kwalitatief hoger aangeslagen toneelvoorstellingen trokken (te) weinig publiek. Schouwburgen konden eigenlijk niet zonder overheidssubsidie. De vraag was, en is dat nu ook nog: in hoeverre is cultuur een taak van de overheid of is, in deze casus, theaterbezoek een zaak van het individu? Ook het gemeentebestuur van Ede moest zich verhouden tot maatschappelijke veranderingen, veranderingen die het zelf versterkte door zijn groeiambitie. De casus 'Theater' laat zien hoe in het verleden cultuurbeleid vanuit stedelijke regio's haaks kon staan op regionale diversiteit en lokale cultuur.

Na de Tweede Wereldoorlog werd in veel gemeenteraden bezorgd gesproken over de vermeende zedenverwildering van de jeugd en de teloorgang van normen en waarden, niet alleen bij de jeugd maar ook bij de volwassenen. Als oorzaak werd verwezen naar de bezettingstijd. Goed en fout hadden in de oorlog een andere betekenis gekregen. Verzet tegen de Duitse bezettingmacht en daarmee tegen de overheid kreeg het label goed. Ook binnen veel gezinnen waren de gezagsverhoudingen als gevolg van de oorlog onder spanning komen te staan. Na de oorlog herstelden de oude gezagsverhoudingen moeizamer dan veel politici wensten. Los daarvan bestond de veel oudere angst dat als gevolg van de industrialisatie en urbanisatie de volkscultuur verloren zou gaan. Als reactie op het moderniseringsproces nam vanaf het einde van de negentiende eeuw de belangstelling voor volkscultuur en volksgebruiken toe. Dat leidde in de twintigste eeuw onder andere tot de oprichting van het Nederlands Openluchtmuseum (1915) en het Meertens Instituut (1930). Vanaf het einde van de negentiende eeuw ontstonden ook allerlei initiatieven die gekenschetst kunnen worden als pogingen tot volksverheffing en maatschappijverbetering, en tot het bevorderen van de culturele ontwikkeling en sociale vorming van zowel de jeugd als volwassenen. Te denken valt hierbij aan de jeugdcentrales van de verschillende zuilen, het Toynbee werk, het mede daaruit ontwikkelde opbouwwerk, en de volkshogescholen.

De rol van de overheid

De persoonlijke ontwikkeling stond hoog in het vaandel van de betrokken organisaties. De gestage toename van welvaart en vrije tijd, de verhoging van het scholingsniveau, effecten van democratiserings- en individualiseringsprocessen, kortom verschillende onderdelen van het moderniseringsproces, deden de vraag naar meer vrijetijdsactiviteiten toenemen. Maar lag hier ook een taak voor de overheid, en meer specifiek: moest zij zich bemoeien met het aan-

bod van toneelvoorstellingen? Voor de oorlog werd het aanbod van kwalitatief hoogwaardig beroepstoneel in Nederland verzorgd door een vijftal gezelschappen. Vier daarvan werden gefinancierd door het rijk en de respectievelijke standplaatsgemeente, het vijfde, het Nationale Volkstoneel, werd alleen door het rijk gefinancierd. Het acteursberoep was zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog beslist geen vetpot, overheden waren weinig genegen financieel bij te dragen aan een kwalitatief hoogstaand toneelaanbod. Weliswaar verrezen aan het einde van de negentiende eeuw in de grotere steden monumentale schouwburgen, maar het werden niet vanzelfsprekend de Bühnes voor de stedelijke toneelgezelschappen. Zij moesten hard onderhandelen met schouwburgeigenaren en gemeentebesturen om speelruimte te bemachtigen. Van Gaal laat voor Utrecht zien dat het gemeentebestuur de schouwburg tot in de twintigste eeuw eigenlijk als een verdienmodel beschouwde. De gezelschappen waren voor hun voortbestaan vrijwel geheel afhankelijk van de recettes. Dit hield in dat bij de programmering rekening gehouden moest worden met de smaak van het publiek en het aanbieden van het meer serieuze genre beperkt moest blijven. Om het jaar financieel rond te kunnen krijgen, toerden de grotere gezelschappen buiten het seizoen door het hele land. Voor de Tweede Wereldoorlog zagen het Amsterdamse en het Haagse gemeentebestuur in, dat zonder overheidssteun een kwalitatief hoog artistiek aanbod amper tot de mogelijkheden behoorde. Beide steden maakten met Rotterdam en Utrecht afspraken over subsidiëring van de toneelgezelschappen in hun stad (Van Gaal 1992, p. 123-148). De grote onderlinge verschillen in waardering van toneel tussen aan de ene kant de socialisten en liberalen en aan de andere kant de protestants-christelijke partijen zorgden ervoor, dat vanuit de landelijke overheid geen verdere initiatieven kwamen om het toneel te subsidiëren (Pots 2010, p. 208). Toneel lag nu eenmaal bij protestants-christelijke groeperingen gevoelig.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd in *Ontwerp voor een regeling van het toneel na de oorlog* gepoogd twee zaken te verbeteren. Door middel van coördinatie van bovenaf zouden de gesubsidieerde gezelschappen het hele land bestrijken en het rijk zou samen met de grote gemeentes de benodigde financiën verschaffen (Van Manen 2009 p. 47-48, 65). Deze opzet werd in 1945 overgenomen door de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de SDAP'er G. van der Leeuw. Hij wilde een actieve cultuurpolitiek bedrijven en de kunsten inzetten in de strijd tegen normvervaging en voor het bevorderen van 'cultureel nationalisme en volks-eenheid'.² Het idee stuitte op verzet bij de christelijke en liberale partijen. Van oudsher waren deze minder gediend van een actieve overheid, en zeker niet op het terrein van de cultuur. De opzet van Van der Leeuw om de activiteiten van vooral neutrale instellingen met subsidies te stimuleren, kon ook niet op bijval van de socialisten rekenen. Elke zuil bevorderde liever het eigen gedachtengoed. Vanuit kunstenaarskringen werd argwanend gereageerd op de grote rol die het ambtelijk apparaat in de opzet van de minister kreeg toebedeeld.

Van der Leeuw kreeg amper de tijd om zijn voorstellen uit te werken. Het verlies van de socialisten bij de verkiezingen van 1946 had tot gevolg dat de ministerspost in handen kwam van de KVP'er J.J. Gielen. Deze voormalige hoofdinspecteur voor het lager onderwijs in Zuid Nederland was van mening dat de rol van de overheid weliswaar voorwaardenscheppend kon zijn, maar de overheid zou zijns inziens pas in actie hoeven te komen als het particulier initia-

2 Geciteerd in Pots 2010, p. 249.

tief te kort schoot. Zijn standpunt sloot duidelijk aan bij het confessionele partijpolitieke denken. Gielen handhaafde grotendeels wel de ruimere budgetten van zijn voorganger voor cultuur. Dit betekende een verbetering van de financiële positie van de toneelwereld (Pots 2010, p. 248-253). De vier grootstedelijke toneelgezelschappen, aangesloten bij Centraal Coördinatie Bureau voor het Toneel, kregen financiële ondersteuning: 50 % van het rijk, 50 % van de standplaatsgemeente. Deze koppelsubsidie gold niet voor het vijfde gesubsidieerde gezelschap, het Nederlands Volkstoneel, dat wederom alleen door het rijk werd gesubsidieerd. De regelingen zouden moeten zorgen voor bestaanszekerheid van de gezelschappen en hen minder afhankelijk moeten maken van schouwburgdirecteuren en van de voorkeur van het publiek voor het lichtere genre. Sociale en geografische cultuurspreiding werd meer een doel van het rijksbeleid. In de regelingen bleef ook de eis opgenomen dat de gezelschappen voorstellingen in het hele land zouden verzorgen (Van Manen 2009, p. 69-70, 100).

Provinciale initiatieven

Zoals al werd aangegeven werd na de oorlog ook in de provincies nagedacht over de rol van cultuur bij de wederopbouw van het maatschappelijke leven. In Limburg werd in 1944 meteen bij de bevrijding al de aanzet gegeven tot wat in mei 1945 officieel de Provinciale Culturele Raad Limburg zou worden. Nauw verbonden met de nagestreefde zedelijke verheffing van het volk was het streven tot behoud van het rooms-katholieke geloof. Limburg kende voor de oorlog al een actief toneelwezen en er werd op niveau geacteerd. De Raad zette zich actief in om voor de provincie een professioneel toneelgezelschap van de grond te krijgen. De persoonlijke banden tussen de betrokkenen in Limburg en minister Gielen hadden als resultaat dat de provincie als enige buiten de Randstad ook subsidiegeld kreeg toebedeeld. Onderlinge ruzies over welk gezelschap de subsidie zou moeten ontvangen en over de mate waarin het geloof in de repertoirekeuze een plek zou moeten krijgen, hadden tot gevolg dat er niet gekozen werd voor één toneelgezelschap. De provincie kreeg daardoor een veel lager subsidiebedrag toegewezen en het Limburgs toneel verkreeg niet dezelfde begeerde positie als de vijf Randstedelijke toneelgezelschappen (Habets 2002).

Ook in Friesland werd na de bevrijding actie ondernomen om het culturele en het verenigingsleven te herstellen. Op initiatief van het Militair Gezag en de Friese Beweging werd in september 1945 de Friese Cultuur Raad opgericht. De gemeente Opsterland, niet toevallig de thuishaven van de volkshogeschool te Bakkeveen, kreeg als eerste in Nederland, twee decennia eerder dan het merendeel van de andere gemeentes, een Culturele Raad. Op nationaal niveau koos de overheid langzaam voor een grotere financiële ondersteuning van de Randstedelijke toneelgezelschappen. In de provincies werden initiatieven genomen voor behoud en het stimuleren van de regionale culturele eigenheid om te voorkomen dat door de modernisering van de samenleving de regionale culturen zouden verzwakken, zo niet verloren zouden gaan. Vooral het groeiende aanbod van Amerikaanse film, muziek- en kledingstijlen werd door een deel van de bestuurders als bedreigend gezien.